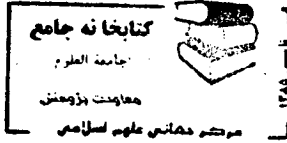




مرکز جهانی علوم اسلامی
مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی
پایان نامه کارشناسی ارشد



عنوان:

فلسفه خلقت انسان از دیدگاه علامه طباطبائی (ره)

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین آقای سید محمد علی داعی نژاد

استاد مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین آقای حسین مهدی زاده

دانش پژوه:

محمود علی معصومی

۱۳۸۴

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۱۴۶۱

تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«حمد»

بسمه تعالى

الحمد لله الذي اشرف الانسان على سائر الحيوانات وجعله من الاوصياء
والخلفاء الصالحات و الصلاة والسلام على اشرف النفوس الطاهرات واللعن
على اعدائهم اجمعين.

«تقدیم»

این رساله پایان نامه مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی (حجتیه) در مقطع کارشناسی ارشد می‌باشد که پس از انتخاب و تصویب موضوع رساله، با تلاش و طی مراحل تحقیق، گردآوری، تدوین و نگارش به پایان رسیده است.

بنده این نوشتار ناچیز را با کمال اخلاص به مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی بالخصوص به روح متعالی حضرت آیت الله حجت کوهکمری (ره) و روح متعالی مرحوم حضرت آیت الله سید محمدحسین طباطبائی قدس سره، و بالاحص به روح متعالی و مطهرو مصداق کامل انسان و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی (ره) تقدیم می‌کنم به امید اینکه این مختصر برای طلاب عزیز مفید واقع گردد.

والسلام

«تقدیر و تشکر»

مرکز جهانی علوم اسلامی سالهاست که مشغول به خدمتی است که قابل توصیف نمی‌باشد، هر چه از او حد و تعریف شود ناقص است، بالخصوص در عصر حاضر آنچه تحولی که رخ داده است واقعا خدمتی غیر قابل انکار است.

لذا لازم است که تشکر کنم از ریاست محترم مرکز جهانی علوم اسلامی حضرت حجة الاسلام والمسلمین آقای اعرافی «دام‌ظله» که ایشان برای طلاب اسباب مهیا کرده و آنها را تشویق به تحقیق نموده و در نتیجه تا حالا تحقیقاتی در موضوعات مختلفه و پایان نامه‌ها نوشته شده است و این خدمتی بزرگ و شایسته است.

همچنین بنده تشکر می‌کنم از استاد محترم حجت الاسلام والمسلمین سید محمد علی داعی نژاد که بنده را راهنمایی و تا پایان تحقیق کمک فرمودند، و همچنین سپاسگزارم از استاد محترم حجت الاسلام والمسلمین حسین مهدی زاده که مشاور این جانب بودند، و با استعانت تام این دو بزرگان توانستم این رساله را به اتمام برسانم.

والسلام

چکیده

پرسش اصلی این پژوهش این است که فلسفه خلقت انسان از دیدگاه علامه طباطبایی چیست؟ و این نوشتار حاضر درصدد بیان دیدگاه علامه از آیات قرآن مجید درباره فلسفه خلقت انسان می‌باشد.

به طبع این پرسشهای فرعی دیگر مطرح می‌شود، حقیقت انسان چیست؟ آیا انسان یک موجود مادی محض است؟ چگونگی آفرینش انسان؟

هدف و غایت خلقت انسان؟ رابطه عبودیت با کمال انسان؟ با توجه به پرسشهای فوق فصل اول مربوط به کلیات: مروری کوتاه بر زندگی نامه علامه طباطبایی (ره)، تبیین مسئله، پیشینه تحقیق، ضرورت و اهمیت تحقیق، محدودیت و مشکلات تحقیق، روش تحقیق، سوالهای تحقیق، معانی واژه‌های خلق و امر، فلسفه و انسان می‌باشد.

فصل دوم مربوط به حقیقت انسان می‌باشد در این فصل به چهار مطلب مهم توجه داده شده است ۱- راههای شناخت حقیقت انسان ۲- چگونگی آفرینش انسان ۳- آیا انسان موجود مادی محض است ۴- هویت اصلی انسان.

فصل سوم متشکل بر مفهوم کمال ملاک کمال نهایی، راه رسیدن به کمال می‌باشد فصل چهارم درصدد بیان تعریف هدف و غایت، انگیزه پرسش از هدف و غایت انسان، عبودیت و فلسفه خلقت انسان، رابطه عبودیت با کمال انسان می‌باشد.

فصل پنجم مربوط به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌باشد.

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات ۱۴

مطلب اول: مروری کوتاه بر زندگی نامه مرحوم حضرت علامه سید محمد

حسین طباطبائی (ره) ۵

مطلب دوم: تبیین مسئله ۸

مطلب سوم: پیشینه تحقیق ۸

مطلب چهارم: اهمیت و ضرورت تحقیق ۱۰

مطلب پنجم: سؤال‌های تحقیق ۱۱

مطلب ششم: روش تحقیق ۱۲

مطلب هفتم: محدودیت‌ها و مشکلات تحقیق ۱۲

مطلب هشتم: مفهوم شناسی ۱۲

- واژه اول و دوم: خلق و امر ۱۲
- واژه سوم: فلسفه ۱۸
- واژه چهارم: انسان ۱۸

فصل دوم: حقیقت انسان ۱۹

- مطلب اول: راههای شناخت حقیقت انسان ۲۶
- راه اول: شناخت حقیقت انسان از طریق «آیات قرآن مجید» ۲۶
- راه دوم: شناخت حقیقت انسان از طریق «روایات» ۲۷
- مطلب دوم: چگونگی آفرینش انسان ۳۰
- مطلب سوم: آیا انسان یک موجود مادی محض است؟ ۵۶
- مطلب چهارم: هویت اصلی انسان ۶۰
- اقوال درباره روح ۶۳
- مصادیق روح ۶۵
- مطلب پنجم: حقیقت نفس ۶۸
- تجرد نفس و روح ۷۱
- انواع و اقسام نفس ۷۷

فصل سوم: کمال انسان ۸۲

مطلب اول: مفهوم کمال ۸۳

مطلب دوم: ملاک کمال نهایی ۸۸

مطلب سوم: راه رسیدن به کمال ۱۰۴

فصل چهارم: هدف و غایت خلقت انسان ۱۲۲

مطلب اول: تعریف هدف و غایت ۱۲۳

مطلب دوم: انگیزه پرسش از هدف و غایت انسان ۱۲۴

مطلب سوم: عبودیت و فلسفه خلقت انسان ۱۳۰

مطلب چهارم: رابطه عبودیت با کمال انسان ۱۵۲

فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری ۱۵۷

فهرست منابع ۱۶۷

مقدمه

از جمله محوری‌ترین مسائلی که در طول تاریخ تفکر بشر همواره، اندیشه وی را به خود مشغول داشته، سه محور اساسی «خداشناسی» و «جهان‌شناسی» و «انسان‌شناسی» بوده است در این میان انسان‌شناسی از ویژگی خاصی برخوردار است زیرا انسان‌شناسی راه‌گشای خداشناسی است.

موضوع انسان‌شناسی خصوصاً فلسفه خلقت انسان از قدیمی‌ترین موضوعاتی است که با تاریخ تفکر و اندیشه بشر همزمان است و در طی قرون و اعصار هیچ برهه‌ای را سراغ نداریم که اندیشمندان و متفکران پیرامون ابعاد مختلف این موضوع به مطالعه نپرداخته باشند، اما این پدیده همچنان به عنوان مبهم‌ترین، مجهول‌ترین و پیچیده‌ترین مسایل آفرینش انسان مطرح می‌باشد؛ و یکی از موضوعاتی که ابعاد گوناگون و مسائل اساسی آن هنوز در حاله‌ای از ابهام وجود دارد و صاحبان مکاتب و علوم مختلف پیوسته در اطراف آن دچار سرگردانی و سردرگمی فراوان می‌باشند موضوع فلسفه آفرینش انسان است.

از سوی دیگر، هدف و فلسفه آفرینش به طور اعم و فلسفه خلقت انسان به طور اخص یکی از ریشه‌دارترین مسائلی است که از دورترین زمانها، همزمان با خلقت انسان بر روی کره خاکی

مطرح بوده و گویا تا روزی که بشر بر روی زمین زندگی می کند مطرح خواهد بود.

مسئله اینکه «غایت و فلسفه در خلقت انسان» چیست؟ برمی گردد به اینکه «ماهیت انسان» چیست؟ و در انسان چه استعدادهایی نهفته است؟ و برای انسان چه کمالاتی امکان دارد؟ تا ماهیت و حقیقت انسان شناخته نشود، طرح مباحث اخلاقی و ارزشی برای او و اینکه کمال انسان در چیست و موانع کمال او چه چیزهایی است و عوامل سقوط او از مرتبه انسانیت چیست روشن نمی شود.

به عبارت دیگر چون بحث را از جنبه اسلامی انجام می دهیم باید ببینیم که آیا خود قرآن به طور جزئی تر و مشخص تر درباره فلسفه خلقت انسان، حقیقت انسان و درباره هدف انسان بحث کرده است یا نه؟ آیا گفته که انسان برای چه خلق شده است؟ و ماهیت و حقیقت انسان چیست؟ به خاطر همین علت بنده مطلبی که در ابتدای پایان نامه مطرح ساختم شناخت ماهیت و حقیقت انسان می باشد چون تا وقتی که انسان حقیقت خود را شناسد به هدف و فلسفه خلقت خود پی نخواهد برد.

با توجه به توضیحات فوق ما در این پایان نامه تلاش خواهیم کرد که موضوع هدف و فلسفه خلقت انسان را از دیدگاه علامه طباطبایی (ره) یکی از بزرگترین مفسرین قرآن مورد بررسی و تحقیق قرار دهیم البته نظر علامه طباطبائی (ره) را از آیات قرآن مجید با توجه به برداشت ایشان از آیات قرآن کریم ذکر خواهیم کرد.

لازم به تذکر است که این تحقیق مشتمل بر پنج فصل مهم می باشد که انشاءالله مورد توجه دانش پژوهان عزیز قرار خواهد گرفت.

فصل اول - کلیات: که خود مشتمل بر مطالب مختلفی مثل تبیین مسئله، اهمیت و ضرورت تحقیق، سوالات تحقیق، معانی واژه های خلق و امر، فلسفه و انسان است.

فصل دوم - حقیقت انسان: که دارای پنج مطلب است: راههای شناخت حقیقت انسان، چگونگی آفرینش انسان، آیا انسان یک موجود مادی محض است؟ هویت اصلی انسان و حقیقت نفس.

فصل سوم - کمال انسان: که دارای سه مطلب است: مفهوم کمال، ملاک کمال نهایی و راه رسیدن به کمال.

فصل چهارم - هدف و غایت خلقت انسان: که دارای چهار مطلب است: تعریف هدف و غایت، انگیزه پرسش از هدف و غایت انسان، عبودیت و فلسفه خلقت انسان و رابطه عبودیت با کمال انسان.

فصل پنجم - جمع بندی و نتیجه گیری: در این فصل خلاصه فصول گذشته ذکر شده است.

فصل اول

کلیات

مطلب اول: مروری کوتاه بر زندگی نامه مرحوم حضرت علامه سید محمد حسین طباطبائی (ره)

حضرت علامه طباطبائی (ره) در روز ۲۹ ذی الحجه سال ۱۳۲۱ هجری قمری مطابق با سال ۱۲۸۱ هجری شمسی در روستای شادآباد تبریز به دنیا آمد و تحت نظارت والدین مؤمن و متدین پرورش یافت. در پنج سالگی مادر عزیزش را از دست داد و در نه سالگی از نعمت وجود پدر محروم شد.

ورود به مدرسه طالبیه تبریز

چون تحصیلات ابتدائی نتوانست به ذوق سرشار و علاقه وافرایشان پاسخ گوید، از این جهت به مدرسه طالبیه تبریز وارد شد و به فراگیری ادبیات عربی و علوم عقلی و نقلی و فقه و اصول پرداخت و از سال ۱۲۹۷ تا ۱۳۰۴ مشغول فراگیری دانشهای مختلف اسلامی گردید.

مهاجرت به نجف

مرحوم سید محمد حسین طباطبائی (ره) به منظور تکمیل تحصیلات دینی عازم نجف گردید و به مدت ده سال در آن دیار مقدس به تحصیل علم و تهذیب نفس پرداخت.

مراجعت به تبریز

علامه به دلیل ضیق معاش و نرسیدن مقرری معهود از زمین زراعتی تبریز ناگزیر در سال ۱۳۱۴ هجری شمسی، نجف اشرف را به قصد تبریز ترک نمود و ده سال در روستای شادآباد تبریز جز اوقات کوتاهی به امور کشاورزی پرداخت.

«مهاجرتی دیگر»

آن عالم بزرگ و اواخر اسفند ماه سال ۱۳۲۴ به همراه عیال و چهار فرزند خود شهر تبریز را به مقصد قم ترک کرد و تا آخر عمر در آن شهر مقدس ماندگار شد.

«اساتید»

- ۱- میرزا علی قاضی طباطبائی تبریزی (ره).
- ۲- آیت الله شیخ محمد حسین نائینی (ره).
- ۳- سید ابوالقاسم موسوی خوانساری (ره).
- ۴- آیت الله شیخ محمد حسین غروی اصفهانی معروف به کمپانی (ره).
- ۵- آیت الله سید ابوالحسن اصفهانی (ره).
- ۶- سید حسین بادکوبه ای (زه).

«شاگردان»

- ۱- شهید آیت الله شیخ مرتضی مطهری (ره).
- ۲- شهید آیت الله سید محمد حسین بهشتی (ره).
- ۳- شهید آیت الله مفتاح (ره).
- ۴- آیت الله جوادی آملی.
- ۵- آیت الله جعفر سبحانی.
- ۶- آیت الله مصباح یزدی.

«آثار و تألیفات»

- ۱- المیزان فی تفسیر القرآن.
- ۲- بدایة الحکمه.
- ۳- نهاية الحکمه.
- ۴- شیعه در اسلام.
- ۵- اسلام و اجتماع.
- ۶- اصول فلسفه و روش رئالیسم.
- ۷- القرآن فی الاسلام.
- ۸- سنن النبی (ص).
- ۹- اسلام و انسان معاصر.
- ۱۰- آموزش عقائد.
- ۱۱- الرسائل التوحیدیه.

و...

«رحلت»

این عارف و ارسته سرانجام در صبح یک شنبه هیجدهم محرم الحرام سال ۱۴۰۲ هجری قمری مطابق با آبان ۱۳۶۰ هجری شمسی در شهر قم به سرای باقی شتافت و در حرم مقدس حضرت فاطمه معصومه به خاک سپرده شد.^۱

۱- متقی نژاد، مرتضی، معاد از دیدگاه علامه طباطبائی، ص ۱۷، ق، ۱۳۸۲.

مطلب دوم: تبیین مسئله

این تحقیق با عنوان فلسفه خلقت انسان از دیدگاه علامه طباطبائی (ره) به تبیین و بررسی دیدگاه علامه درباره فلسفه خلقت انسان می‌پردازد بدین ترتیب که با مراجعه به آثار علامه طباطبائی (ره) دیدگاه ایشان درباره هدف خداوند از خلقت انسان بررسی و تبیین می‌شود.

مطلب سوم: پیشینه تحقیق

تبیین هدف از خلقت انسان می‌توان گامی در جهت تبیین برنامه‌های مناسب با حیات آدمی باشد و پرسش از فلسفه خلقت انسان جزو مهم‌ترین پرسش‌های حیات آدمی در طول تاریخ زندگی تاریخ زندگی انسان بوده است از این رو تا کنون تحقیقاتی در این زمینه یا در ضمن مباحث انسان‌شناسی یا به طور مستقل ارائه شده است که برخی از آنها عبارتند از:

۱- انسان‌شناسی: تألیف آقای محمود رجبی

صاحب این کتاب درباره انسان چند موضوع را مطرح کرده است مثل: آفرینش انسان، سرشت انسان، جایگاه انسان در نظام آفرینش، آزادی و اختیار و کمال‌نهایی انسان. ولی توضیحات این کتاب درباره شناخت انسان کافی نیست چون که مباحث زیادی را که مربوط به انسان است را نیاورده است مثل: هدف و غایت از خلقت انسان، انگیزه پرسش از هدف و غایت انسان، عبودیت و فلسفه خلقت انسان، رابطه عبودیت با کمال انسان.

۲- تکامل اجتماعی انسان: تألیف استاد مرتضی مطهری (ره)

در این کتاب به چند موضوع اشاره شده است مثل: مفهوم کمال، هدف زندگی، ایمان و کمال انسان، نظریات مختلف درباره کمال انسان.

ولی این کتاب هم مباحث مهمی را درباره انسان‌شناسی اشاره نکرده است مثل حقیقت

انسان، راههای شناخت حقیقت انسان و چگونگی آفرینش انسان.

۳- هدف آفرینش: تألیف آقای احمد لقمانی

موضوعات این کتاب: هدفمندی آفرینش، سعادت و خوشی، زندگی جاوید، دنیا به دنبال انسان، بیهوده نیستید.

اولاً این کتاب مشتمل بر ۳۹ صفحه است که به رغم اهمیت و گستردگی موضوع، حجم آن بسیار کم و اندک است ثانیاً به مباحث مهمی که مربوط به انسان شناسی است پرداخته نشده است مثل هویت اصلی و واقعی انسان، حقیقت نفس، کمال انسان، ملاک کمال نهایی.

۴- معارف قرآن (۱-۳): استاد محمد تقی مصباح یزدی

این کتاب ۳ بخش دارد: خداشناسی، کیهان شناسی، انسان شناسی.

دو بخش (اولی - دومی) مربوط به ما نمی باشد.

موضوعات بخش سوم: آفرینش انسان، روح انسان، اختیار انسان، شناختهای لازم در تعیین راه زندگی، انسانیت انسان به روح اوست، و مجرد روح.

در این کتاب هم مطالب مهمی که مربوط به انسان می باشد ذکر نشده است مثل کمال انسان در چیست؟ ملاک کمال چیست؟ عبودیت و فلسفه خلقت انسان.

۵- انسان و علوم انسانی از دیدگاه اسلام: تألیف آقای حسین تاج آبادی.

در این کتاب مباحث مهمی که مربوط به انسان است نیاورده از جمله چگونگی آفرینش انسان، آیا انسان یک موجود مادی محض است، ملاک کمال چیست؟ و غیره.

۶- فلسفه وحی و نبوت: تألیف محمد مهدی ری شهری.

صاحب این کتاب مباحث زیادی را که مربوط به انسان شناسی است اشاره نکرد مثل حقیقت

انسان، هویت اصلی انسان و مباحثی که مربوط به نفس و روح انسان است نیاورده است.

۷- انسان‌شناسی: تألیف سیدحسین ابراهیمیان.

در این کتاب اشاره‌ای به آفرینش انسان نشده است و گفته نشده که خلقت انسان دفعی بوده یا تدریجی، آیا از آب بوده یا خاک و مباحث زیادی که مربوط به آفرینش انسان است ذکر نکرده است.

۸- انسان و جهان در شناخت مکتب اسلام: تألیف آیه‌الله ممدوحی.

این کتاب هم کافی نیست و مشکل ما را حل نمی‌کند چون که به مباحث زیادی توجه نشده است از جمله آفرینش نخستین انسان، فلسفه خلقت انسان و غیره و کتابهای دیگر... با توجه به کمبود تحقیق ما درباره این موضوع و نواقص آنها و به خاطر اهمیت مسئله ایجاب می‌کند که تحقیقاتی مفصل‌تر و مستقلی درباره فلسفه خلقت انسان از دیدگاه قرآن مجید با مراجعه به کتب مفسران بزرگی همچون علامه طباطبائی انجام پذیرد.

مطلب چهارم: اهمیت و ضرورت تحقیق

اهمیت تحقیق را با توجه به دو کاربرد نظری و عملی اثبات کرد:

الف- کاربرد نظری: پژوهش درباره این موضوع این است که بحث درباره فلسفه خلقت انسان در مباحث متعدد نظری زیر نقش آفرین است.

۱- دربرداشت انسان از زندگی یا جهت دهی و معنادهی به زندگی.

۲- نظام های اجتماعی را توجیه می‌کند.

۳- با اصول بنیادین دین همچون نبوت پیوندی ناگسستنی دارد.

ب- کاربرد عملی: تحقیق درباره این موضوع این است که زمینه تهذیب و اخلاق را فراهم

می‌کند.

هر انسانی باید از حقیقت خلقت خود آگاهی داشته باشد تا بتواند در جهت درست حرکت کند و انسان لازم است بداند که چه مخلوق با اهمیت و شرافتی است که خالق با خلقت او خودش را (احسن الخالقین) معرفی نموده است، لذا برای آشنایی و اطمینان افزایش معرفت خود درباره این موضوع و رساندن نتایج این تحقیق به دیگران خودم را بر آن داشتم که درباره این مطلب تحقیق کرده و به نتیجه خوبی برسم.

علاوه بر این چون بنده دو سال برای تبلیغ و تدریس به کشور خودم (پاکستان) اعزام شدم در این مدت مردم درباره هدف و فلسفه خلقت انسان سؤال‌های گوناگونی مطرح کردند همین سؤال‌ها انگیزه‌ای شد و این موضوع را انتخاب کردم تا پاسخ خوبی برای سؤالات در این مورد داده باشم و ان شاء الله با کمک کامل خداوند تبارک و تعالی و ائمه اطهار (ع) و با راهنمایی و مشاورت اساتید برجسته به نتیجه نهایی برسیم.

مطلب پنجم: سؤال‌های تحقیق

سؤال اصلی: فلسفه خلقت انسان از دیدگاه علامه طباطبایی چیست؟ در فصل چهارم

- سؤال‌های فرعی
- ۱- آفرینش انسان نخستین چگونه بوده است؟ در فصل دوم
 - ۲- هدف و غایت از حیات انسان چیست؟ در فصل چهارم
 - ۳- آیا انسان یک موجود مادی محض می‌باشد یا خیر؟ در فصل دوم
 - ۴- دیدگاه علامه طباطبائی (ره) درباره انسان کامل چیست؟ در فصل سوم
 - ۵- آیا به اعتقاد علامه انسان کامل ریشه در آیات قرآن دارد؟ در فصل سوم